

Õnneliku lõpu nimel tasub pingutada ja hoida oma lähisuhted kvaliteetsed

Postimees 13.08.2022 VESTLUSRING

Postimees kutsus kokku vestlusringi, kus neli eri vanuses ja eri elukutsetega inimest arutasid vananemise teemal, otsides vastust küsimusele, milline seos võiks olla vananemisel ja elu lõpul õnnega.

Vestluse ajendiks on 17.-21. augustil Käärikul toimuv Metsaülikool üldpealkirjaga «Õnnelik lõpp». Ettekannete ja arutelude teemaks inimese elu teise poole rõõmud, mured ja võimalused.

Metsaülikool tegi programmi koostamisel ja esinejate valikul koostööd MTÜga Kuldne Liiga, mis on viimased kümme aastat tegelenud vanemaealiste võimaluste tasakaalustamisega tööturul. Väljakäidud kursuse nimetus on ärritanud tähelepanu, paljud muigavad, kui mõistavad, et juttu tuleb sellest, kuidas inimesed saaksid oma elukvaliteeti hoida kõrgel ja elada õnnelikult kuni elu lõpuni. Kõik inimesed vananevad, kuid selle paratamatust püütakse teadvusest tõrjuda ja vältida isegi arutelusid vananemise üle, kuna sellest rääkimine tundub depressiivne. Ühiskonna vananemist käsitletakse tihti millegi õudsenä, mida tuleks vältida, kuid keegi ei ütle, kuidas!

Vanaks jäämise üle kurdavad juba 40-aastased, kuid järgmiste elukümnete jooksul see mure tavaliselt hajub. Kas see, et me vananeme, või asjaolu, et ühiskond tervikuna vananeb, on üldse väärt muretsemist? TIINA TAMBAUM: Küsisid, kas see on mure, et mina vananen ja ühiskond vananeb? Sama hästi võiks küsida, kas on mure, et igal õhtul läheb päike looja. Kuna see on paratamatus, ei peaks selle üle üldse muretsema. Me peame nende muutustega lihtsalt kohanema. Mida vähem muretsed paratamatute asjade pärast, seda ilusam ja kvaliteetsem on elu. Kui naudid vanemaks saamist, siis teed sellega ka oma vanemapõlve heaks. Paremaks kui nendel, kes ei taha vananemist tunnistada, siluvad kortse jms. Kui sa ei varja oma vananemist, ei tähenda, et sa ei püüaks terve olla või füüsiliselt tervete eluviisidega elada, millega muidugi kaasnebki, et näed oma vanusest noorem välja. Minu arvates tasuks üldse lõpetada individuaalsel tasandil muretsemine, kui vana keegi on. Ühiskond aga peab muidugi arvestama sellega, et rahvas vananeb, ja vastavalt ka ressursse ümber jagama.

REIN TAAGEPERA: Kui ma esimest korda üle 43 aasta taas Eestisse tulin ja

peale seda kohe ka Ungaris käisin, siis oli mul tunne, et Eestis ja Ungaris on väga palju vanu inimesi. Ma ei saanud aru, kuidas see nii saab olla. Kui liikusin edasi Veneetsiasse ja seal tuli mulle vastu üks aastates mees, elegantselt riides, aga ei käitunud nii, nagu korralik üle 60-aastane idaeurooplane peaks käituma, sain seletuse, et Ida-Euroopas on käitumisnormid, kuidas vana inimene peab käituma. Sellega on läänemaailmas võideldud. Kui see on kosmeetika, siis on see ülearune. Kui aga käitunud vananedes edasi nagu päris inimene, siis ongi pilt erinev. Ma ise tunnen samuti, et minult oodatakse nagu teatavat käitumist - öeldakse umbes nii, et mis sa kehkendad, sa oled juba 60-, 70- või 80-aastane!

TAMBAUM: Vananemisteooriad on arenenud. 50-60 aastat tagasi oli valdav eraldumisteooria ehk et mingist vanusest alates eeldati, et astud sammu kõrvale ja hakkad pensionäri elu elama. See tähendab eraldumist. Veel hiljuti oli Madalmaades reegel, et kui oled 70-aastane, siis pidid tagasi astuma 3. sektori organisatsiooni juhi kohalt. Meilgi muudeti alles 2000ndate alguses ära see, et tööandjale kuulub õigus sind pensioniea saabudes pensionile saata. Eraldumisteooria on olnud valdav erinevates ühiskondades, sh Nõukogude Liidus.

KRISTJAN ERIK LIIVE: Vanemate inimeste kaasamine tööle ja ühiskonda on vist sõltunud ka demograafilisest olukorrast.

TAMBAUM: Jah, see eralduma sundimine tuli sellest, et noori oli palju, et pead andma teed neile.

LIIVE Kõhutunde põhjal ütleks, et kui noor elujõuline inimene teeb mingit tööd, ja võrdled seda vanema inimesega, kes sedasama tööd teeb, siis numbriliselt tootlus võib nooremal olla suurem.

TAMBAUM: Väga hea, et selle välja töid! Tegelikult nii ei ole. Vilumus aitab vanemal kompenseerida seda, mis tal jääb puudu füüsilisest jõudlusest.

LIIVE Mõtlesin sellist tööd, kus on vaja füüsilist jõudu.

TAAGEPERA: Samast hoiakust saab rääkida ka naiste kohta - et on töid, mida ei saa teha vanem mees või mistahes vanuses naine.

TAMBAUM: Mida nooremad inimesed on, seda sarnasemad on nad üksteisega. Mida kauem aga inimesed elavad, seda üksteisest erinevamaks nad muutuvad. Sellepärast ei saagi vanuse järgi kehtestada mingeid reegleid.

TAAGEPERA: Lubade uuendamisel nõutakse silmatesti, mis on aga erapooletu vanuse suhtes.

Räägime siis võimalustest, võimetest, suutlikkusest. Inimene kasvab ja areneb ning siis on ta oma füüsiliste võimete tipus. Järgmistel hetkedel aga hakkavad need võimed alla käima.

TAAGEPERA:

See algab juba 20-aastaselt.

Kas midagi muutub aastatega ka paremaks? Kas võiks öelda, et me konverteerime oma nooruslikku eluenergiat millekski muuks, teisteks võimeteks? Kas inimeste võimete summat võiks vaadata konstandina, kuid selle sisemine struktuur elu jooksul muutub?

TAAGEPERA: Füüsikas on palju säilivuse seadusi, aga võimete säilivuse seadusest ma ei ole kuulnud.

Kas me aga üldse saame midagi vastu oma füüsiliste võimete kasutamise ja nende kulumise käigus?

Mida oleks meil õigus saada? Mõned kõverad lähevad üles, mõned alla, mõned liiguvad aeglasemalt, mõned kiiremini. Kuid seda, et nende summa oleks kogu aeg üks, kuni klõmpsti vedru välja viskame - ei, seda pole põhjust oodata.

Seega ka see energiatega summa kulub igal juhul ära?

TAAGEPERA: See võib olla küll õnnelik lõpp, aga mitte niimoodi.

Toome siis siia kaalukausile mõiste «õnn». Kas vananedes on ehk kogetud õnne nii palju, et see kompenseerib võimete kadumist?

TAMBAUM: Tõtt-öelda teatud võimed ikka paranevad vanusega. Näiteks kristalliseerunud intelligentsus, eeldusel, et haigused sind liiga ei kuluta ja inimene on elus kasutanud oma aju. Siis kristalliseerunud intelligentsus paraneb. See on võime vastu võtta otsuseid uues olukorras, kus kõik komponendid on tuttavad. Voolav intelligentsus on võime võtta vastu otsuseid, kus paljud komponendid on uued, see võime vanusega aga väheneb. Näiteks kui inimene pole digitehnoloogiat kasutanud ja kõik on uus, siis sellises olukorras saab noor paremini hakkama. Võin rääkida loo, kuidas väljendub kristalliseerunud intelligentsus. Selles olukorras, mida kirjeldan, löövad noored pigem käega.

New York. Jüri ja Mari on vanemad inimesed ning tuttav Maali kutsus nad külla. Sinna saamiseks peavad nad sõitma pool tundi metrooga ja siis veel käima 800 meetri jala. Nad on kutsutud kella viieks. Nad sõidavad metrooga,

tulevad maa peale ja näevad, et ilm on käest ära, täielik torm. Taksosid ei ole, liikluses on tiptund, ja seda 800 meetrit nad selle raju vihmaga käia ei tohi, sest tervis ei pruugi vastu pidada. Mida sellises olukorras teha? Komponentid on kõik tuttavad. Noored mõtleksid, et mis siis ikka, lähen Maali juurde homme. Vanemad inimesed aga leiavad lahenduse. Nad näevad üle tee pitsakioskit, lähevad üle tee, tellivad pitsa Maali aadressile, ühtlasi paludes ka end auto peale võtta.

TAAGEPERA: See ei ole seotud vanusega, selles mõttes ma kahtlen.

TAMBAUM: Mina aga olen uurinud ja lugenud, et kristalliseerunud intelligentsus paraneb, ja selle füsioloogiline põhjendus on, et mida vanem oled, seda rohkem on ajus seoseid. Aju on rohkem klasterdunud, on arenenud dialektiline mõtlemine ja seoste loomise võime.

TAAGEPERA: Enamik inimesi kunagi sellisele lahendusele ei jõua ja ma ei usu, et 80-aastased jõuavad selle lahenduseni kergemini kui 60-aastased.

TAMBAUM: Mina usun küll, sest kui haigused on kontrolli all, siis selline leiutamise võime kasvab vanusega. Näiteks paljud loomeinimesed on oma tippteosed loonud väga kõrges eas.

Rein, kas oled mingites oskustes või võimetes parem kui varem? Elu ei ole ju ainult allakäik! Oled ise selles suhtes elav tõestus meie kõigi jaoks.

TAAGEPERA: Kümme aastat tagasi suutsin kirjutada Postimehele kümme artiklit aastas, nüüd kirjutan vaevalt ühe. Aga see ju välja ei paista.

Kas see, kui inimene teeb kümme artiklit, on hea, aga kui teeb vaid ühe, siis see on halb?

TAAGEPERA: See, mille ma nüüd kirjutasin, seal oli mõistust ja mõtet sees sama palju kui igas kümnest artiklist. Kuid aastaga võib vana inimene alla käia.

Kristjan, mida sina, noor mees, sellest jutust arvad? Kas tunned, et mingid võimed ja oskused võiksid areneda? Kuhu sina oma nooruslikku energiat konverteeriksid?

LIIVE Olen seda meelt, et kvantitatiivselt mingid asjad võivad väheneda, kuid kvalitatiivselt hoopis paraneda. Ka enda puhul märkan juba, et teen vähem, kuid naudin seevastu tegemisi rohkem. Selle pitsa ja metroo loo peale ütleks, et see on seotud loovuse ja kastist välja mõtlemisega. Leian, et komponentide

hulk võib noorel inimesel kiiresti kasvada, sest noortel on suur himu õppida, seosed aga tekivad pigem vanemast peast.

TAMBAUM: Loovus ongi seosed. Selgelt ei ole aga kõik vanemad inimesed tippelutajad.

Kõik noored ei hüppa ka kõrgust kaks meetrit!

TAMBAUM: Minu arvates on küsimus selles, millega sa oma elu jooksul kogutud kogemusi seod. Ühel hetkel ei tule enam uut teavet, sest vanemas eas ei huvituta enam maailmast, mida elavad 40-50 aastat nooremad inimesed. Siis võidki leida end oma teadmistega üksikul saarel, sest sa ei oska seda kõike enam seostada, mida näed.

TAAGEPERA: Seda ma tunnen küll, et ma ei ole uuema eluga kursis ja et ma ei võta uusi asju enam nii kergesti vastu. Ei ole võimet, kuid puudub ka soov seda teha. Ma võiksin arvutiga palju rohkem asju teha, aga mul on tõrge selle vastu. Kui ma võtan andmed välja Google'ist, siis on mul tunne, et teen sohki. Väga oluline on eristada, mida tähendab vananemine suhteliselt staatilises ühiskonnas ja mida äärmiselt kiiresti muutuvus ühiskonnas. Mõned arvutiinimesed ütlevad, et neil pole isegi aega tööd teha, sest kogu aeg peab tehnoloogiale järele jõudmiseks õppima. Minu isa eluajal muutusid asjad palju rohkem kui tema isa eluajal. Minu eluajal, vähemalt mulle tundub, on viimase 20 aastaga muutunud tunduvalt rohkem kui eelneval 60 aastal. Huvitav, millega see lõppeb?

Siis võiks ju küsida, et millal me siis elame? Või see ongi elu?

TAAGEPERA: Minu õnne tase sõltub sellest, kuhu ma lati sean, mid ületada. Kui sead selle hästi kõrgele, siis kõik, mis jääb sellest allapoole, on ebaõnnestumine, nurjumine ja ebaõnn. Latt tuleks seada nii, et oled pidevalt kerge pinge all. Ma ei ole ikka veel aru saanud, kuidas ma võin nii heal ainelisel tasemel elada. 20-aastasena oli mul tunne, et selle tööga, mida päeva jooksul tegin, küll nii palju ei tooda, kui saan raha. Minu latt on selles suhtes väga madal. Ma oletan, et elu on keskmiselt mitte eriti õnnelik ja siis tulevad pidevalt head üllatused.

On inimesi, kes tahaksid, et nende eest valikud ära tehtaks. See sõltub ka kasvatuses ja ühiskonna hoiakutest, kuid meie õhutame inimesi siiski oma valikuid ise tegema.

TAAGEPERA: Tulles tagasi õnne juurde, siis õnnelikkust määrab seegi, kui vähe on süütunnet. Süütunnet võivad tekitada väga erinevad asjad. Vanasõna «igaüks on oma õnne sepp» on selles mõttes kuratlik, et kui see on tõsi, siis on inimestele seatud raske koorem: kõik süü selle eest, mis on tema elus nurjunud, on pandud tema õlule. See tähendab, et keskkonda ja olusid ei arvestata - kui sa ei ole ise oma õnne valmis sepitsenud, siis see võib tekitada kohutava süütunde.

LIIVE Rohkem valikuid ajab segadusse. Tahaksime tegelikult olla kusagil vahepeal. Mitte täielikult oma õnne sepp, kuid midagi tahaks ise ka otsustada. Otsustamine on tegelikult väsitav ja kui pead kogu aeg ise valima, siis see on raske. Olen enda jaoks mõelnud, et lood mudeli ja täiendad siis seda kogu aeg uute andmetega. Esiialgu võib-olla ei teagi, mida tegema pead, osa õppeprotsessist on ka valede otsuste tegemine, kogud ka nendega andmeid. TAMBAUM: Sepp töötab üksi.

Eluga rahulolu sõltub ka eluetapist: kui palju on mööda otsusest või perioodist, mida hakkad takkajärgi hindama. Mind häirivad need raamatud, kus surivoodil istunud medõed jagavad surijate sõnu, kuidas need kahetsevad, et kulutasid oma elu vaid tööle ja oleks tegelikult pidanud elama teisiti. Kui ma olen sellises eluetapis, kus olen ainus toitja kolmele inimesele, siis tulge mulle rääkima, et tee vähem tööd! Mis on aga vanematel inimestel puudu - ei ole sellist inimest, kellega rääkida, et süütundest vabaneda. See, mida vanemate inimeste õppeks nimetatakse, on näha enda sarnasusi teiste põlvkondadega ja seda, kuidas mingid asjad korduvad - see teeb lõpuks rahulikuks.

Inimene on läbinisti sotsiaalne olend. Meis inimestena ei ole midagi sellist, mis poleks tekkinud sotsiaalsuseta. Kui laps satub kasvama huntide sekka, siis ei kasva temast inimene, vaid inimesesarnane hunt. Mingis eluetapis võivad aga inimesed ise eemalduda suhtlusvõrgustikest või tõrjutakse inimene ise mingil põhjusel kõrvale, mõistes ta üksildusse. Eestis on kõige sagedasemad enesetapud üle kuuekümnepäevaste meeste hulgas.

TAAGEPERA: Küsimus on, kas sellest mõeldakse abstraktse võimalusena või konkreetselt.

TAMBAUM: Mul on sellega seoses üks 50 aasta tagune lugu. Tean naist,

kellel oli töö tõttu ligipääs keemilistele ainetele. Ta pätsas endale arseeni või midagi sellist ja rääkis, et pelgalt fakt, et tal on see kodus olemas, annab talle rahu. Siis läks ta Venemaale doktoritööd tegema, keemiline aine kaasas. Elu ja õppimine seal oli väga raske, nii et tema kaastudengid sooritasid enesetappe. Vana professor korjas üliõpilased kokku ja ütles: kui teil on mure, siis tulge ja pöörduge minu poole, räägime. Sellele naisele aga ütles professor, et teie pärast ma ei muretse, teie olete ju Eestist. Ta vist mõtles, et teil on seal parem elu. Peale seda jutuajamist läks naine oma ühiselamusse ja valas arseeni kraanikausist alla. Sest tal tuli peale vastutustunne - sest ta on ju Eestist ning siin peetakse vastu!

LIIVE Üks asi on see, mis väljapoole paistab, teine asi aga see, mida inimene tegelikult tunneb. Inimesed võivad olla väga erinevalt avatud ning ma leian, et tendents avatusele suureneb. Siis on ka lihtsam neid pingeid maha võtta. Vanemad inimesed on rohkem oma pere- ja kogukonnaga seotud. Seda eriti näiteks Lõuna-Euroopas, ehk sellepärast nad tunnevadki end seal õnnelikumalt?

TAMBAUM: Uuringud näitavad, et sotsiaalsed suhted määravadki kõigi teiste tegevuste kvaliteedi. Kuni selleni, kas teed füüsilist trenni üksi või kellegagi koos. Samas, mitte lihtsalt kellegagi koos, vaid see suhe peab olema kvaliteetne. Me pakume vanematele inimestele igasuguseid teenuseid kogukonnas, aga meid ei huvita, kas nad seal suhtlevad ja kas need suhted on kvaliteetsed. Sotsiaalsete suhete loomine ja hoidmine on töö. Väliselt ei saa diagnoosida, mis toimub selle mehe sees, kellel näiliselt on kõik hästi. Kui formaalselt on naine olemas ja lapsedki on üles kasvanud, siis arvame, et selline mees ei saa ju üksildane olla. Kuid kui suhe pole kvaliteetne, võib olukord olla halb.

Kõlama jääb mõte, et mitte ainult suhted, vaid nende kvaliteet on oluline, mis võib meie elu õnnelikuks teha.

TAMBAUM: Selles ongi õnne valem. Vastutus suhete kvaliteedi eest lasub igal inimesel. Tüdrukutelt ootame, et nad on rohkem sotsiaalsemad, poiss aga peab igal juhul ise hakkama saama. Nii kasvabki mees, kes sotsiaalseid suhteid ei oska hinnata ega tekkivaid probleeme lahendada.

TAAGEPERA: Osa inimesi on õnnetud, kuna nad leiavad, et ühiskond ja ümbruskond ei ole neile piisavalt andnud. Nad tahaksid ühiskonnalt rohkem

saada, kuid ei tea, kuidas. Neile ei koidagi, et selleks peaksid nad ise ka ühiskonnale rohkem andma.

Hästi öeldud: kui annad ühiskonnale rohkem, siis saad ka rohkem. TAMBAUM: Natuke päästab kõrgem vanus. Uuringud on näidanud, et mida kõrgem on vanus, seda rohkem näitavad inimesed positiivseid emotsioone. Kui näitad positiivseid emotsioone, siis annad ka teistele inimestele laengu.

Üks elutarkus, mis vananedes juurde tuleb, on vast seegi, et me mõtleme enne ütlemist rohkem. Ja sedagi, kellele me mida ütleme. TAMBAUM: Või jätame üldse ütlemata.

Need on sageli erinevad asjad - kas tahta midagi südamedelt otse ära öelda, et siis oleks kergem, või tahad tõesti mingit probleemi lahendada, et kõigil oleks parem. Siis tuleks aga sõnu rohkem otsida.

TAMBAUM: Üks võime, mis vananedes paraneb, on dialektiline mõtlemine. Empaatiavõime areneb ja sa oskad vanema inimesena ette näha, kuidas sinu öeldu võib teisele inimesele mõjuda. Empaatiiline mõtlemine muutub vanuse kasvades paremaks. Noorema inimese mõtlemine on rohkem mustvalge, ta on revolutsionäär: kas võit või mitte midagi.

TAAGEPERA: Nooremast peast mõtlesin, et kui ütlen teravamalt, siis see näitab mu vaimukust. Tegelikult näitas see mu mõttelaiskust, sest teravamalt ütlemine ei nõua väga palju oskust.

TAMBAUM: On ka kultuurilised erinevused. Jaapanis ei kuule näiteks üldse eitavaid sõnu.

TAAGEPERA: Läänlasi, kes nii ei tee, peetakse seal rumalamateks.

Meie iidne talgukultuur on taastumas. Annetamist ja heategevust tunnustatakse üha enam. Õpitakse taas andma, sest elu annab siis rohkem tagasi.

TAMBAUM: Noored võtavad seda puhtalt lehelt. Vanade puhul agapeame kustutama nõukogudeaegse laupäevakute kogemuse ära. Mõeldakse vaid, et mina olen sellist asja juba elus küllalt teinud, ja kuna saan vähe pensioni, siis mina ei hakka küll midagi tegema ega kellelegi midagi andma. Mõtteviis on selline, et annetamist peetakse kerjamiseks. Selliste hoiakute muutmisega tuleb teadlikult tegeleda, muidu jätamegi kasutamata võimaluse olla

kogukonnale andjateks.

TAAGEPERA: See võib olla ka protestantlik mõju, kui mõistetakse, et võlg on võõra oma. Mõned ajavad selle väga keeruliseks ja ei saa teise ees ustki lahti teha, sest teine ei taha seda, kuna peab siis justkui moraalse võla tagasi maksma. Nägin kord Tartus, et Vanemuise tänaval oli keegi unustanud rahakoti auto peale. Viisin selle lähimasse toidupoodi. Kui seal taas mööda läksin, siis mees, kelle rahakott see oli, ootas mind poe juures ja käis peale, et peab mulle minu teo eest ostma viinapudeli! Nüüd on mul selliste olukordade kohta vastus: ära maksa tagasi, maksa edasi kellelegi teisele!

Kas elu lõpp ja õnn on paigutatavad ühte lausesse ja mõttesse?

TAMBAUM: Seda võib Gulliveri raamatust lugeda, et kõige suurem õnnetus on jäädagi siia ilma igaveseks elama.

TAAGEPERA: Õnn või pigem rahulolutunne on muidugi oluline ja vajalik. Kui mu abikaasa Mare suri, siis mu dekaan Californias ütles välja, et ole õnnelik, et ta sul oli. Paljudel ei ole midagi sellist olnud. Sellises olukorras võibki nutta, et teda enam ei ole, kuid võib rõõmustada, et oli midagi väga head.

Rahul võib olla sellegagi, kui tervis on korras. Kui aga tervis enam korras ei oles, siis üks põhilisi inimõigusi peaks olema, et ma saaksin oma elu lõpetamiseks abi. Minu arvates on see täitsa samas kategoorias nagu abordiõigus. See on väga isiklik asi. Parem on, kui lõpp on järsk. Ma ei tea, kas see on õnne küsimus. Pikk valus viirelemine ei ole õnneliku lõpu kategoorias.

Küsimus on siis, kas õnnelik lõpp või lõputu õudus? Kas üldse mingi protsess saab olla õnnelik, kui see kunagi ei lõppe. Kui meil on aega lõputult, siis võime olla kogu aeg rahulolematud, sest ikka ootame midagi paremat. Kuid kui aeg on lõplik ja me ei saa olla kindlad, kas tuleb veel midagi paremat, siis saame olla õnnelikud sellegi üle, mis meil juba on.

TAMBAUM: Meil pikeneb vanem iga, mitte noorus. Pikeneb iga, kus väheneb jõud ja võimed. Peale tulevad uued generatsioonid ja kui tahad tõepoolest väga pikalt elada, milleks me minu arvates psühholoogiliselt valmis ei ole, siis pead olema kursis ka uute elustiilide ja tehnoloogiatega.

TAAGEPERA: Kas surm on lõpp, sõltub ka sellest, kas usume hauatagust elu. Läbi ajaloo on inimestel olnud vajadus uskuda surmajärgsesse ellu. Tundub, et Eestis on kõige rohkem neid, kes arvavad minu kombel, et lõpp on lõpp, millele ei järgne enam midagi. Olen tahtnud teha seda Metsaülikooligi

teemaks - Mida eestlane usub? kuid sellest pole midagi välja tulnud. Mina aga usun, et kui me üksteist aitame, on meil parem elada.

"Õnne tase sõltub sellest, kuhu lati sead. Kui sead lati hästi kõrgele, siis kõik, mis jääb allapoole, on ebaõnnestumine. Latt tuleks seada nii, et oled pidevalt kerge pinge all."

"Pakume vanematele inimestele igasuguseid teenuseid kogukonnas, aga meid ei huvita, kas nad seal suhtlevad ja kas need suhted on kvaliteetsed."

Tiina Tambaum, haridusgerontoloog (53) Rein Taagepera, politoloog (89) Kristjan Erik Liive, andmeteadlane (26)

AIMAR ALTOSAAR, ajakirjanik